

*Helena
Bartošová*

1905 – 1981
speváčka

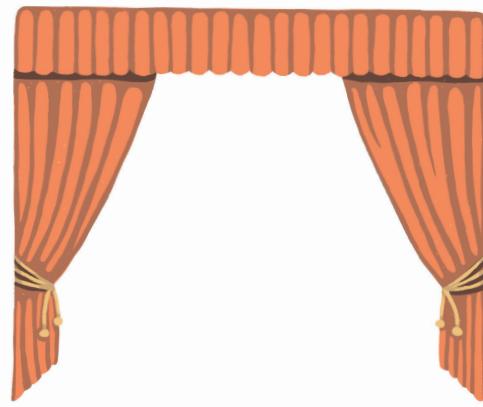
Naša prvá profesionálne školená operná speváčka

Do opery Slovenského národného divadla prišla ako 19-ročná
a ostala tam štyridsať rokov.

Naštudovala asi 145 postáv, účinkovala vo všetkých významných operách,
ktoré v tých časoch boli na Slovensku uvedené.

Helena sa narodila v Budapešti, jej mama bola Maďarka a otec pochádzal z Moravy. Po prvej svetovej vojne sa však Bartošovci s 15-ročnou Helenou usadili v Bratislave.

V novom bydlišku začala Helena navštievovať práve založenú Hudobnú školu, dnes ju nazývame konzervatórium. Najprv študovala klavírnu hru, no jej profesorka zistila, že má krásny hlas, a tak prešla na spev. Rodičia spočiatku neboli touto myšlienku nadšení. „Nechceme mať z dcéry komediantku,“ zlostili sa, no napokon súhlasili. Študovala u Čecha Josefa Egema, ktorý vychoval celú prvú generáciu slovenských operných speváčok a spevákov.

Už v treťom ročníku štúdia sa Helenine výkony zapáčili riaditeľovi opery natoľko, že jej ponúkol angažmán. Jej profesor s tým súhlasil pod podmienkou, že ju v divadle nebudú prečaňovať neúmerne náročnými úlohami a že bude môcť doštudovať.

V čase, keď prišla do Slovenského národného divadla (1924), táto inštitúcia sa ešte len formovala. Pri zrode slovenskej opery nám poskytli pomoc Česi, „požičali“ nám pedagógov, riaditeľa opery, spevákov aj operné predlohy. Česi už vtedy boli totiž oveľa ďalej – základný

kameň svojho národného divadla položili pol storočia pred nami, mali svojho Smetanu, Dvořáka a Janáčka.

Opera spočiatku musela bojať so spoločenským nezáujmom, každé predstavenie znamenalo obrovskú stratu. Helena si však zís-kala priazeň kritiky aj publiku, okrem spevu jej nerobil problém ani herecký prejav. Zamilovala sa do kolegu Janka Blaha, vzali sa, mali syna aj dcéru.

Život v opere pomaly plynul, situácia v tridsiatych rokoch už bola priaznivejšia – naši speváci hostovali v zahraničí, zahraniční u nás. Aj Helene sa darilo, bola opere absolútne oddaná. „Má jasný, dobre znejúci hlas lahodného koloritu,“ či „Jej výkon v titulnej úlohe bol vo všetkých zložkách dokonalý, a pritom vrele precítený,“ pochvaľovali ju kritici.

S manželom im to javisku skvele ladilo, no v manželstve to bolo horšie a po štrnástich rokoch sa rozpadlo. Helena sa opäť vydala za kolegu, barytonistu Emila Schütza, s ktorým ostala až do smrti.

V štyridsiatych rokoch prišli do opery nové hviezdy (napríklad Margita Česányiová, Zita Frešová Hudcová, Mária Kišonová Hubová, ktoré boli tiež žiačkami Jozefa Egema). Vojnové sezóny v divadle prebiehali chaoticky, bolo málo divákov, málo spevákov, lebo z politických dôvodov museli odísť Česi. Vojna-nevojna, šou musí pokračovať, aj keď ju občas preruší bombardovanie. Stalo sa, že Helena počas predstavenia začula sirény, no najprv dospievala áriu a až potom utekala do krytu.

Povojnové roky priniesli na javisko viac pôvodnej opernej tvorby. Helena stále naplno vystupovala, no tesne pred šesťdesiatkou, v roku 1964, jej vedenie oznámilo, že s ňou ďalej nepočíta. Mala veľký pocit krivdy, lebo divadlu zasvätila štyridsať rokov života. Stála pri jeho zrade a bola hviezdou všetkých veľkých opier – *Rusalka*, *Predaná nevesta*, *Madame Butterfly*, Čarovná flauta, *Carmen*, *Faust* a *Margaréta* a mnohých iných. Na poslednú stranu svojho divadelného denníka si zapísala len niekoľko trpkých viet: „Dnes na všetko smutne a horko spomínam! SND, s tebou sa budem ľažko lúčiť.“

Jej odchod z javiska bol nenápadný a smutný. Keď o sedem rokov neskôr odišiel do dôchodku aj jej manžel, spolu sa odstáhovali zo Slovenska do jeho rodných Čiech.

Prvá slovenská lekárka

Vyštudovala medicínu v čase, keď sa vzdelávanie väčšiny dievčat skončilo vychodením niekoľkých tried ľudovej školy.

Tri desaťročia liečila deti choré na tuberkulózu.

Prácu lekárky považovala za svoje životné poslanie.

Mária pochádzala z chudobnej rodiny. Mama jej zomrela veľmi skoro a otec sa musel starať o sedem detí. Máriin otec bol evanjelický farár, vzdelaný človek, aj svojim deťom chcel dopriať kvalitné vzdelanie. Po dievčenskej škole jej pomohol dostať sa na evanjelické lycéum, kde bola prvou študentkou. Bola chorľavá, preto ju vzdelával aj doma.

Jej kamarátky takú šancu na vzdelanie nemali. V chudobných rodinách totiž ľudia riešili dôležitejšie veci. Bývali v chatrčiach s hlinenou podlahou, jedli biednu stravu a ženy s dcérami ťažko dreli na poli. Otcovia rodín odchádzali za prácou ďaleko od domova. Tvrdo pracovali ako murári, prespávali v pivničach a hladovali, a tak domov okrem peňazí často domov doniesli aj zákernú chorobu – tuberkulózu. Na tú potom zomierali celé rodiny, aj niektoré Máriine kamarátky. Tuberkulóza bola najväžnejšia choroba tých čias.

Vtedy sa Mária rozhodla, že chce pomáhať ľuďom ako lekárka. Otec ju v rozhodnutí podporil a začal ju učiť latinčinu. To bol totiž jazyk vzdelancov a lekári sa ho učia dodnes.

Jedného dňa v roku 1905 otec mladú Máriu posadil na voz a povedal: „Ideme do Budapešti na lekársku fakultu, hádam ťa tam zoberú.“ Rektorovi sa zapáčilo bledé, štíhle dievča, ktoré chcelo pomáhať chudobným, a tak ju prijal ako mimoriadnu študentku. Na škole vtedy študovalo z celej monarchie len päť dievčat a Mária ako jediná zo Slovenska. Štúdium jej išlo výborne a po piatich rokoch získala lekársky diplom.

Po skončení školy by si najradšej bola otvorila ambulanciu doma na Liptove, no kvôli predsudkom voči ženám a nedostatku peňazí to nemohla urobiť. Na Slovensku sa pre ňu miesto nenašlo, a tak pracovala za hranicami. Prvá svetová vojna ju zastihla v dnešnom Rumunsku. V nemocnici videla zomierať mladých chlapcov – vojakov, čo ju hlboko zasiahlo.

Po skončení vojny sa vrátila do vlasti. V novovzniknutom Československu Mária posielala svoj životopis kade-tade, no zo všadiaľ dostávala zamietavú odpovедь, napriek tomu, že lekárov na Slovensku bol v tom čase nedostatok a chorobnosť vysoká. Po čase jej pomohol bývalý spolužiak získať miesto lekárky v košickej nemocnici. Ale skutočné šťastie sa na ňu usmialo až v roku 1925, keď sa stala lekárkou a neskôr primárkou v detskom liečebnom ústave v Dolnom Smokovci, kde ostala do odchodu na dôchodok – tridsaťdva rokov.

Mária prišla do sanatória pre deti choré na tuberkulózu v jeho začiatkoch. Aj liečba tohto ochorenia bola úplne na začiatku, jedinými možnosťami vtedy boli slnko a vzduch. Až neskôr sa začali používať aj lieky a chirurgické zásahy.

Mária brala svoje lekárske poslanie veľmi vážne. Kolegom a kolegiam okrem odborných vedomostí odovzdávala aj jednoduchú radu: „Zostaňte vždy a za každých okolností ľuďmi.“

Choré deti zostávali v sanatóriu celé mesiace, niekedy aj roky. Mária bola k deťom empatická, okrem liečby im poskytovala čosi navyše – úprimne sa o ne zaujímalá. Jej heslom bolo, že lekári sa majú venovať chorým ako svojej rodine. Možno aj preto si vlastnú rodinu nezaložila. Mala predsa svojich malých pacientov, pre ktorých bola často aj mamou, sestrou či učiteľkou. Mnohí jej písali listy ešte dlho po odchode zo sanatória.

Naša prvá sociálna fotografka

Je autorka prvého mužského aktu.

Študovala na najslávnejšej umeleckej škole tých čias,
na Bauhouse v nemeckom Dessau.

Preslávila sa vo svete, jej dielo je zastúpené v mnohých
zahraničných múzeach a encyklopédiách.

Irena mala päť súrodencov, otec viedol malý obchod a mama bola dlhé roky priprútaná na lôžko. V nepriaznivej rodinnej situácii sa preto musela hned' po maturite zamestnať.

Za nasporené peniaze si kúpila fotoaparát. Fotografovanie sa stalo jej celoživotnou záľubou. Prvé snímky boli amatérské, spolu s priateľom Imrom Weinerom lozili po horách, on kreslil, ona fotografovala. Po prvej svetovej vojne ju oslovili socialistické idey. V tom čase boli mnohí intelektuáli orientovaní ľavicovo, videli to ako jediné riešenie pre vojnou zničený svet. Ako 17-ročná vstúpila do komunistickej strany, ktorá práve vznikla, a bola v nej veľmi aktívna – pripravovala letáky, organizovala zhromaždenia. Všade so sebou nosila fotoaparát a jej snímky sa stali silným svedectvom o živote chudobných. Žiadne kroje či idylická práca na poli. Špinavé dedinské dvory, ťažká drina, tuláci, polonahé deti...

V roku 1931 ju prijali na slávny Bauhaus, no zakrátko nacisti školu zatvorili. Po návrate domov s priateľmi založila združenie Sociofoto

a nafotila prvý mužský akt; modelom bol Imro Weiner, medzičasom jej manžel. V tomto období zlepšila svoju fotografickú techniku, už sa nezameriavala len na prosté zaznamenanie faktu, ale vkladala do toho aj svoj pohľad. Stala sa najvýraznejšou fotografkou v medzivojnovom Československu.

Irena bola mimoriadne činorodá. Absolvovala napríklad kurz keramiky aj večernú školu filmu. Pri umení sa však jej aktivita nekončila – aj nadálej pracovala v komunistickom hnutí.

Od roku 1933 viedla na Mariánskej ulici v Bratislave kníhkupec-tvo Blüh, čo bola len zásterka pre tajné politické akcie komunistov. Počas druhej svetovej vojny sa jej obchod stal jedným z centier medzinárodného odboja proti fašizmu. Irena do Viedne a Budapešti prevážala nielen knihy, ale aj tajné správy. Keď si nacisti pripojili Rakúsko, pomáhala komunistom pri útekoch cez Dunaj. Jej činnosť však odhalili a vydali na ňu zatykač. Podarilo sa jej utiecť a skrývala sa v Malých Karpatoch, potom sa na falošné doklady zamestnala a pokračovala v pomoci odbojárom. Jej manžel, tiež aktívny komu-nista, počas vojny utiekol do Francúzska. (Neskôr sa mu tam narodila dcéra, približne v rovnakom čase, ako vytúžené dieťa čakala aj Irena na Slovensku.)

Druhá svetová vojna bola pre Irenu tragická, v Osvienčime a Terezíne zahynul jej otec, štyria súrodenci s rodinami a mnoho priateľov. Prišla aj o fotografické dielo, lebo po úteku z bratislav-ského bytu sa väčšina snímok roztratila a zachovali sa len tie, ktoré sa podarilo zachrániť priateľom či sa dodatočne našli v archívoch a časopisoch.

Po vojne sa Irena naplno vrhla do práce. Bola napríklad zakladateľka a riaditeľka vydavateľstva Pravda a Slovenskej pedagogickej knižnice, diaľkovo vyštudovala pedagogiku, písala knihy... Chcela naplniť ideály, za ktoré od mladosti bojovala.

No nepodarilo sa jej to, lebo komunisti po uchopení moci ukázali inú tvár, ako si ľavicoví intelektuáli predstavovali. Aj Irena sa pre komunistov stala nepohodlnou osobou a robili jej nepríjemnosti. Keď odišla do dôchodku, vrátila sa k fotografovaniu. Nadálej viedla pestrý a aktívny život. Jej silnú vôľu nezlomila štátна bezpečnosť ani vážna choroba. Zomrela vo veku 87 rokov.

